

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ГРОМАД ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ В 20-ті рр. XX ст. (на матеріалах Запорізької округи)

В сучасній українській історіографії в рамках новітніх методологічних підходів актуалізується дослідження історії невеликих соціальних спільнот в контексті загальноісторичних суспільних процесів. До таких спільнот належать і релігійні громади, що виступають основою релігійної організації, є її первинним духовним осередком та основною ланкою в діяльності конфесії.

Одним з визначальних та первинних аспектів аналізу діяльності релігійної громади в історичному ракурсі є вивчення проблеми її соціальної структури.

У даній статті увага фокусується на соціальній структурі громад євангельських християн-баптистів Запорізької округи в 20-ті рр. XX ст.

Регіональний вимір проблеми не знайшов свого висвітлення в історіографії. Фрагментарно й викривлено соціальна структура конфесії євангельських християн-баптистів досліджена й на загальноукраїнському рівні.

Характерними рисами досліджень 20-х років є невелика кількість фактичного, переважно загальносоюзного матеріалу, описовий характер робіт та критичний погляд на різноманітні релігійні течії. У цей час у методологію наукових досліджень був введений так званий «класовий підхід». З цієї методологічної позиції релігійні організації класифікувались як представники вже не існуючого в країні «буржуазного ладу», і як ворожі до нового – соціалістичного. Прикладами таких досліджень є роботи А.І. Клібанова [1], Б.П. Кандідова [2].

З середини 30-х і до середини 50-х рр. про протестантів взагалі та баптистів зокрема друкувались лише брошури та статті, що носили «викривальний» характер. Багато фактів в дослідницьких роботах замовчувалось та спрощувалось, що обумовлювало політизованість зроблених висновків. Це було наслідком сумнозвісного принципу партійності, а по суті – партійної кон'юнктури. Серед таких досліджень можна виділити роботи М. Галактіонова [3], М. Чудновцева [4], К. Нестеровського [5].

Серед досліджень кінця 50–80-х рр. означену проблему в своїх монографіях порушували З.В. Калінічева [6], Г.С. Ляліна [7]. Автори, поділяючи в цілому позиції своїх попередників, вважали, що до баптистських громад у 20-ті рр. входили найменш задіяні у суспільних перетвореннях верстви населення: домогосподарки, селяни-одноосібники, безробітні, інваліди, люди похилого віку.

В сучасній українській історіографії, яка змінила методологічні підходи при оцінці історії євангельських християн-баптистів, більшість досліджень має узагальнюючий характер. В той же час, вважаємо, своєчасним звернення у наукових дослідженнях до більш вузьких тематик, які в змозі не тільки суттєво доповнити наші знання з історії регіону, але й надати глибшої інтерпретації загальноукраїнській проблематиці.

Фактологічним підґрунтям статті виступають архівні документи Центрального комітету компартії України (Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф.1), Народного комісаріату внутрішніх справ (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф.5), адміністративного відділу Запорізького окрвиконкому (Державний архів Запорізької області, Ф. Р-316). У них містяться звіти місцевих окрадмінвідділів та схеми розвитку сектантства по районах, що складались з метою дослідження релігійних рухів, анкетні дані керівників громад, списки керівництва громадами та об'єднаннями, списки представників від запорізьких громад на з'їздах, списки членів громад.

Списки членів громад складались місцевими адмінвідділами за формою, передбаченою інструкціями НКВС. У них зазначались: а) прізвище, ім'я, по батькові; б) вік; в) соціальний стан до Жовтневої революції; г) майновий стан; д) обов'язки, виконувані в громаді або посада; е) рік, з якого людина належала до даної громади чи віросповідання.

На практиці списки не завжди складались за усталеною формою, часто при їх формуванні випускались ті чи інші пункти, наприклад: вік, рік приєднання до громади, соціальний або майновий статус. Такі випущення, звичайно, зменшують інформативний потенціал джерела.

Впродовж 20-х рр. з метою дослідження та контролю за діяльністю всіх релігійних організацій, діючих на території України, окрадмінвідділи мали надсилати до НКВС відомості про кількість релігійних громад у своєму окрузі, їх списки, звіти про свою діяльність, в яких обов'язково надавали характеристики релігійним об'єднанням. НКВС у свою чергу аналізував та узагальнював інформацію отриману з місць, складаючи власні звіти. На їх основі НКВС, ЦК КП(б)У та Антирелігійна комісія при ЦК КП(б)У видавали циркуляри, інструкції, рекомендації директиви, тези, які мали використовувати місцеві органи влади вибудовуючи політику щодо релігійних організацій. Весь цей фактологічний матеріал суттєво доповнює відомості про соціальний склад громад євангельських християн-баптистів.

Порушуючи проблему загальної кількості протестантських громад в Україні у досліджуваний період, можемо погодитись з висновками полтавського дослідника Р. Сітарчука, який доводить, що підрахувати їх точну чисельність неможливо через низку обставин. По-перше, слід врахувати заідеологізованість радянської офіційної статистики, яка то перебільшувала «сектантську загрозу», завищуючи кількість віруючих, то занижувала її, подаючи це як успіхи в боротьбі з «сектантським мракобіссям». По-друге, самі протестанти постійний і ґрунтовний самооблік не вели. По-третє, частина архівних фондів у воєнні та повоєнні роки була втрачена або знищена [8, с.261-271].

До цього слід додати, що, намагаючись вести облік «сектантських» громад впродовж 20-х рр., центральні органи державної влади направляли на місця цілу низку циркулярів, розпоряджень і інструкцій. Але цифри, які подавалися у звітах місцевих органів влади, часто носили суперечливий характер. У формах статистичної звітності (таких, наприклад як «відомість про кількість релігійних громад») були враховані тільки зареєстровані громади, в той же час у звітах про розвиток сектантського руху, могли бути вказані й незареєстровані.

Через те, що робота ліквідкомів на місцях у багатьох випадках була погано організована, вони не мали змоги вести постійний облік релігійних громад. У відомостях за один і той же рік нерідко фіксувалася різна кількість громад. Працівники місцевих органів влади не завжди розрізняли близькі за віровченням релігійні течії.

Таким чином, наведена низка факторів суттєво впливала на об'єктивність статистичних даних про кількість віруючих баптистів. Цей висновок стосується й визначення загальної кількості баптистів Запорізької округи впродовж 20-х рр. XX ст.

Зведена таблиця статистичних відомостей, які надійшли до підвідділу культів НКВС на 1 вересня 1924 р., свідчить, що в Запорізькій окрузі налічувалось всього 197 віруючих баптистів [9, арк.18-19], на 1 квітня 1925 р. вже – 4200 [9, арк.140]. Скоріше за все, в цифру 4200, крім членів громад, були включені також і наближені, тобто ті віруючі, які не будучи членами громади, відвідували молитовні зібрання.

Наприкінці 1925 р. у доповідній записці про роботу відділення по відокремленню церкви від держави Запорізького окрвиконкому вказані такі відомості: «в Запорізькій окрузі на грудень місяць існує 7 громад та 11 груп євангельських християн-баптистів з загальною кількістю – 1289, та 22 – служителі культу» [10, арк.161].

У той же час, проаналізувавши статистичні дані за відомостями про релігійні громади в районах Запорізької округи, складені працівниками того ж відділення, можемо зробити висновок, що загальна кількість баптистів у 1925 р., складала 1869 чоловік [11, арк.5-6, 12]. Остання цифра видається нам більш вірогідною, оскільки вона знаходить побічне підтвердження в інших джерелах, таких як списки членів громад та протоколи регіональних з'їздів, в яких обов'язково вказувались громади, існуючі в окрузі.

Статистичні дані вказують не тільки на динаміку загальної кількості баптистів, але й надають можливість побачити періоди найбільшого зростання громад.

Орієнтуючись на ці дані, вважаємо, що роками інтенсивного зростання кількості членів баптистських громад по Запорізькій окрузі, стали 1917-1925 рр.

Саме перша половина 20-х рр. була найбільш сприятливою для місіонерської діяльності баптистів. На це вказують і цифри кількості новонавернених у ці роки. Наведемо кілька прикладів. В Олександрівській громаді євангельських християн-баптистів загальна кількість віруючих на 1923 р. складала – 154 чол., в період з 1917 по 1923 рр. до громади приєдналися 94 віруючих [12, арк.43-54], в Софіївській громаді – 117 чол., 67 з них приєдналось до громади за той же період [13, арк.1040-1042]. В Жеребецькій громаді на 1923 р. – 130 віруючих, 123 з них приєдналися до громади в період з 1917 по 1923 рр. [13, арк.1018-1020].

Друга половина 20-х рр. стала часом певної стабілізації і внутрішнього розвитку для громад євангельських християн-баптистів. Духовні проблеми, які назріли в громадах на цей час, в тому числі і внаслідок активної євангелізації, потребували свого розв'язання. Крім того, проблему збереження віруючих у громадах поставила перед баптистами активна діяльність п'ятидесятників.

Наприкінці 20-х рр. в офіційних документах поступово знижується цифра загальної кількості баптистів Запорізької округи. В першу чергу, це помітно за даними, зафіксованими у протоколах обласних з'їздів представників баптистських громад.

У протоколі 3-го з'їзду Запорізького обласного об'єднання баптистів, що проходив з 13 по 17 листопада 1927 р., зазначено: «всього в об'єднанні нараховується 33 громади і групи з загальною чисельністю 840 членів» [14, арк.91-92].

У 1928 р. місцева влада вказує загальну кількість євангельських християн-баптистів – 895 чоловік [15, арк.8].

Таким чином, впродовж 20-х рр. спостерігаємо такі явища, як бурхливе зростання кількості членів громад євангельських християн-баптистів потім певну стабілізацію і зниження темпів зростання та наприкінці 20-х рр. – відтік віруючих з громад.

Тенденція до зменшення кількості віруючих в громадах була загальною по Україні в кінці 20-х рр. Вона була викликана радянською політикою атеїзації суспільства. Юридично конфесія отримала змогу проповідувати своє вчення, провадити молитовні зібрання, будувати власні молитовні будинки, видавати духовну літературу, організовувати товариства взаємодопомоги, відкривати курси підготовки професійних кадрів та проводити з'їзди всіх рівнів. Але фактично реалізувати всі ці можливості було дуже складно. Віруючі постійно натикались на глуху протидію влади, затягування, бюрократичну тяганину, суперечливі підзаконні акти, відкрито неприязне ставлення співробітників місцевих органів влади, нав'язування владою своїх умов легального існування громад всупереч декретам. Усе це особливо відчувалось на місцевому рівні. При цьому найголовніше – поступова зміна законодавства і обмеження юридичних прав віруючих, аж до їх позбавлення, та витиснення в «позазаконність». Через антирелігійну пропаганду постійно йшов процес формування негативного образу «баптиста-сектанта» в суспільній свідомості радянських людей та ізолювання віруючих від суспільного життя. Всі ці заходи влади спрямовані на обмеження, штучне затримання розвитку конфесії і призвели до зменшення кількості баптистських громад та віруючих в них.

Динаміка змін кількісного складу громад євангельських християн-баптистів пов'язана з їх соціальним складом, на який безпосередньо впливали суспільно-політичні та економічними процеси, що відбувалися в суспільстві.

У цьому контексті природним є питання про те, які саме соціальні групи наповнювали громади євангельських християн-баптистів.

Звертаючись до історичної ретроспективи, львівська дослідниця В.І. Любашенко вважає, що першими послідовниками баптизму в кінці XIX ст. на Півдні України ставали ремісники, крамарі, торговці, робітники малих і середніх підприємств. Серед прихильників пізнього протестантизму було також чимало селян і міської бідноти [16, с.238]. Тобто, на відміну від Росії, де євангельсько-баптистських рух завоював прихильників і серед Санкт-Петербурзької аристократії, в українських землях він став релігійним рухом низів. Можливо, саме це стало причиною того, що на початку XX ст. більшовики дивились на баптистів з симпатією, сприймаючи їх здебільшого як «соратників» у боротьбі проти самодержавства та православ'я.

Однак, швидке кількісне зростання adeptів баптизму в першій половині 20-х рр. серйозно занепокоїло радянську владу. «Лояльне» відношення до «секти» призвело до того, що її вплив ставав небезпечним для молодого атеїстичної держави.

В 1922 р. у тезах ЦК КП(б)У з антирелігійної пропаганди, зокрема, зазначалось, що діяльність сект (до яких зараховувались і євангельські християни-баптисти) має «деморалізуючий вплив на Червону армію та селянство, зменшуючи боєздатність армії своєю антимілітаристською, релігійною агітацією, та антидержавною агітацією проти сплати продподатку» [17, арк.11]. У боротьбі з цим впливом у першій половині 20-х рр. антирелігійна пропаганда робила акцент на відсталості та регресивності прибічників сект, але вже з середини 20-х рр. був обраний новий, «безпрограшний» підхід.

Прискорена атеїзація суспільства вимагала створення нетерпимого відношення до віруючих. Боротьба з релігійними організаціями ставала одним з найважливіших завдань класової боротьби з капіталістичними елементами.

Отже, відповідна оцінка соціального складу та майнового стану громад євангельських християн-баптистів мала легітимізувати боротьбу проти конфесії, тиску влади на віруючих.

Радянська антирелігійна пропаганда активно впроваджувала в життя тезу про те, що основою релігійних організацій взагалі, і баптистських громад зокрема, є «дрібнобуржуазні елементи».

Класова характеристика сектантства стала однією з центральних тем праці «Сучасне сектантство» голови Всеукраїнської антирелігійної комісії В. Уласевич. Авторка стверджувала, що, «сектантство відбиває політичні й економічні інтереси заможних шарів селянства, що воно є дрібнобуржуазне за своїм класовим змістом і вороже ставиться до наших соціальних перетворень» [18, с.15]. Збільшення кількості віруючих та розвиток громад оцінювались як «намагання куркульського елементу на селі об'єднатися в які-небудь організаційні форми» [19, арк.93].

Зі свого боку, баптисти намагалися вписати конфесію в соціальну структуру суспільства, з одного боку відгородившись від агресивної позиції владних структур, з іншого – повсякчас заявляючи про свою лояльність до них.

Один з найавторитетніших діячів баптистського руху Павло Васильович Павлов на Всесвітньому конгресі баптистів в Стокгольмі у 1923 р., характеризуючи соціальний склад баптистських громад в Україні, підкреслював їх простоту і навіть бідність: «соціальний склад наших громад – робітники та селяни. Але ми багаті, багаті духом» [20, с.15].

У посланні баптистського керівництва до місцевих громад «Всім братам і сестрам, які працюють на ниві благовістя Христового», говорилося: «У бесіді з безбожниками братам і сестрам рекомендується загострити увагу слухачів на тім, що за легендами Євангелія, Ісус Христос був походження пролетарського: син дрібного ремісника теслі Йосипа, мати його була проста працююча жінка – Марія. Отже, спаситель світу за своїм соціальним станом стояв близько до пролетаріату й селянства... Безбожники пишуть і стверджують, що вчення Христа Спасителя – оплот багатих,

експлуаторських класів. Ми рекомендуємо братам і сестрам звернути увагу слухачів на наступних моментах: Ісус Христос був перший великий соціаліст і комуніст, духівник і попередник Комуністичної партії: Дві тисячі років тому Христос уперше в історії людства ввів у життя ті яскраві гасла й святі принципи, які в цей час Компартия втілює в життя. Наприклад: хто першим проголосив в античному світі великий принцип «захисту бідних, голодних і пригноблених»? – Христос. Хто перший проголосив великий соціальний принцип братерства й рівності всіх трудящих? – Христос. Ці слова написані на стінах радянських пролетарських клубів, а тим часом ці слова вперше вимовив Христос. Хто перший проголосив світу великі принципи комунізму й інтернаціоналізму, тобто злиття трудящих в одну всесвітню родину – Христос. Висновок звідси ясний, що, обплывуючи Христа Спасителя, безбожники плюють у колодязь, з якого самі п'ють воду» [21, с.392-393].

Звісно, що це посилання з досить своєрідним тлумаченням Святого Письма – вимушений захід з метою захисту віруючих.

Отже, в 20-ті рр. XX ст. ідеологічний та політичний тиск спрямований на дискредитацію конфесії євангельських християн-баптистів ґрунтувався саме на ідеї класової боротьби. Тому оцінка соціального складу громад ставала предметом ідеологічних спекуляцій, бо від неї залежало визначення місця громади в суспільстві.

Відгородившись від ідеологічних догм радянського періоду, на основі архівних матеріалів спробуємо проаналізувати соціальний склад баптистських громад Запорізької округи.

Наявні архівні джерела переконливо свідчать про те, що в громадах євангельських християн-баптистів переважали селяни. Наглядно цю тезу ілюструє таблиця 1.

Таблиця 1.

Соціальний склад громад євангельських християн-баптистів Запорізької округи за період 1922-1927 рр.

[укладено за: 12, арк.45-54; 22, арк.121, 145, 320, 341, 351; 23, арк.6-13; 24, арк.3-5; 25, арк.58, 90; 26, арк.56-60].

Назва громади	Селяни, %	Робітники, %	Службовці, %	Ремісники, %	Міщани, %
Олександрівська	23,5	17,6	4,5	0	63,4
Воскресенська	92	3,4	3	1,6	0
Скельська	97,1	3	0	0	0
Гуляйпільська	100	0	0	0	0
Ново-Запорізька	94	6	0	0	0
Мало-Токмацька	100	0	0	0	0
Федорівська	100	0	0	0	0
Богуславська	100	0	0	0	0
Басанська	100	0	0	0	0
Жеребецька	100	0	0	0	0
Софіївська	100	0	0	0	0
Оріхівська	88	4	0	8	0
Марівська	100	0	0	0	0

Наскільки ж була права радянська пропаганда, доводячи, що ідеологія баптизму приваблювала заможні шари населення, які нещадно експлуатують своїх єдиновірців? Найкраще це питання на регіональному рівні ілюструють «схеми розвитку сектантства» – вид звітної документації Запорізького окремнівділду та списки членів громад. Ці схеми розвитку сектантства по районах складались працівниками окремнівділду та надсилались під грифом «таємно» до НКВС як звітна документація.

Так, на території Оріхівського району діяла одна громада євангельських християн-баптистів, кількістю 125 чоловік, за соціальним статусом – куркулів – 0, середняків – 20, робітників – 5, інші – бідняки та кілька кустарів (кравці); на чолі громади стояли керівник та секретар, за соціальним статусом: керівник – кустар, секретар – бідняк.

У Покровському районі в с. Велико-Михайлівці громада баптистів складалася з 17 чоловік. До її складу входили середняки та бідняки.

Баптистська громада Василівського району складалася виключно з середняків та заможних селян.

У Хортицькому районі діяла громада євангельських християн-баптистів кількістю 130 членів. Всі вони були селянами. Середняків серед них – 90%, бідняків – 10%, у громаді використовувалась наймана праця згідно з існуючим порядком найму.

В групі євангельських християн-баптистів с. Михайлівка Петро-Михайлівської сільради налічувалось 26 чоловік, за соціальним станом - селяни, за майновим – бідняки та середняки.

У Ново-Миколаївському районі діяла одна громада євангельських християн-баптистів, яка складалася з 144 чоловік, селян за соціальним станом [25, арк.58, 74, 86, 90, 131, 153].

Як бачимо, за представленими даними дуже складно зробити висновки про переважання заможних селян в баптистських громадах. Основна маса віруючих за майновим станом – середняки і бідняки, як зауважують самі працівники окрадмінвідділу. У жодній з досліджених «схем розвитку сектантства» Запорізької округи ми не знайшли відомостей про наявність класової боротьби та розшарування між віруючими [Табл. 2].

Таблиця 2.

Майновий стан віруючого селянства у складі баптистських громад за період 1922-1927 рр.

[укладено за: 13, арк.1018-1030, 1040-1050; 22, арк.121, 145, 320, 351, 386; 23, арк.6-13; 25, арк.90].

Назва громади	Майновий стан віруючих (у %)		
	Заможні	Середняки	Бідняки
Жеребецька	0	68,4	32
Софіївська	0	78,4	21,5
Воскресенська	0	36	64
Скельська	0	67,1	33
Гуляйпільська	0	0	100
Федорівська	0	46,6	53,3
Оріхівська	0	0	100
Ново-Запорізька	0	0	100
Марівська	0	90	10

Вважаємо, що «перебільшення» в оцінці соціального складу баптистських громад з боку влади мало під собою суто політичну основу. На думку С. Кульчицького, «після експропріації буржуазії та поміщиків більшовики негайно поставили питання про зміну соціального статус тих кого вони, зневажливо називали «дрібною буржуазією», тобто власників – селян, кустарів, ремісників, торговців. Крім того, дослідник зазначає, що Ленін торкаючись долі дрібних виробників і землеробів, підкреслював «головне питання революції полягає тепер у боротьбі проти цих двох останніх класів. Щоб звільнитися від них, треба застосувати інші методи, ніж у боротьбі проти великих землевласників і капіталістів» [27, с.342].

Характеристика соціального складу не обмежується майновим та соціальним станом віруючих. Показниками потенціалу, прогресивного та динамічного розвитку громади є її статевий та віковий склад. У цьому контексті вважаємо за доцільне звернути увагу на роль родини і жінки, проблеми духовного виховання підростаючого покоління.

Статистичні данні архівних документів, зведені у таблицю 3, переконливо свідчать про те, що в баптистських громадах Запорізької округи у 20-х рр. XX ст. переважали жінки.

Таблиця 3.

Склад громад євангельських християн-баптистів за статевою ознакою за період 1922-1927 рр.

[укладено за: 12, арк.45-54; 13, арк. 1018-1030, 1040-1050; 22, арк.121, 145, 320, 341, 351, 386; 23, арк.6-13; 24, арк.3-5; 26, арк.56-60].

Назва громади	Жінки, %	Чоловіки, %
Олександрівська	55	45
Жеребецька	59,2	42,3
Софіївська	53,4	47
Воскресенська	53	47,4
Скельська	56	44,2
Гуляйпільська	41,3	52
Федорівська	47	53,3
Оріхівська	56,2	44
Басанська	48	52,2
Богуславська	74	26
Мало-Токмакська	40	60
Ново-Запорізька	62,5	37,5

Жінкам у баптистській громаді відводилась особлива роль. Їхнє служіння реалізовувалось частіше усередині громади. Кожна жінка належала до певної групи, що відповідала за свою ділянку праці.

Один з постійних авторів журналу «Баптист України» А.О. Альохін, дослідивши та узагальнивши досвід різних громад, у формі настанов визначав основні напрямки діяльності жінок.

З молодими жінками, які тільки-но прийшли в громаду, працювала група наставниць. Вони мали бути тверді вірою, пізнанням Слова Божого, духовністю, аби допомагати молодим сестрам «в пізнанні служіння Господу, Церкві, чоловіку, дітям» [28, с.34].

У господарській групі досвідчені жінки навчали молодих вести родинне та громадське господарство. Керівницями цієї групи мали бути сестри, виховані в діяльних, господарських, трудових родин, які самі вели господарство, вміли малими витратами доставляти все необхідне для своєї родини. Вони могли навчити молодих сестер вести господарство в родині, а також керувати ними при виготовленні заготовок восени, для підтримки взимку знедолених родин [28, с.35]. Ця ж група жінок займалася приготуванням святкових вечерь та слідувала за чистотою приміщень.

У громадах існували також жіночі групи духовної підтримки. Сестри цієї групи відвідували хворих членів громади, доглядали дітей. Крім практичної допомоги вони морально підтримували людину у скруті, читали Біблію, підтримували духовний зв'язок між членами громади.

Отже, роль жінки в баптистській громаді була непересічною. Активним служінням жінки зміцнювали морально психологічний стан, внутрішньогромадські зв'язки, від чого, врешті-решт, залежала духовна атмосфера громади.

Також звернемо увагу на порівняно невелику різницю між показниками чоловічої та жіночої статі в громадах. Тобто теза про те, що до релігійності схильні більше жінки, через те, що «культурна революція» та «соціалістичні перетворення» в 20-х рр. торкнулись їх менше ніж чоловіків, не знаходить підтвердження.

Аналізуючи архівні джерела, бачимо, що баптистські громади поповнювались, перш за все, за рахунок родинних зв'язків. Є приклади коли громада – це об'єднання кількох сімей, кількох поколінь.

Поглянемо на такі статистичні дані. На середину 20-х рр.: у Оріхівській громаді – 50% від загальної кількості віруючих складала представники 4 родин; у громаді с. Нове-Запоріжжя – 81,25% від загальної кількості представники – 3 родин; у Малій Токмачці – 86% членів громади представники 10 родин; у Богуславській – 44%, представники 3 родин; у Басанській – 71% представники 3 родин; у Федорівській – 70% представники 6 родин; у Скельській – 70% – представники 8 родин. Всі перелічені громади знаходились у сільській місцевості. В міській Олександрівській громаді тільки 25,3% від загальної кількості становили члени 10 родин [підраховано за: 12, арк.45-54; 22, арк.145, 341, 351, 386; 24, арк.3-5; 26, арк.56-60].

Про спадкоємність духовних традицій свідчить той факт, що в одній родині кілька поколінь ставали членами баптистських громад. Такі приклади знаходимо в Олександрівській громаді у родинах Асауленко, Каськових, Полякових, Хохлових – до громади належали два покоління. В Жеребецькій громаді родини Драних, Дробних, Ткаличів, Шаховцових. У Софіївській громаді родини – Виноградних, Карчевських, Котелевських.

Отже, представлені цифри доводять, що основним шляхом поповнення громад євангельських християн-баптистів була родина. Причому в сільській місцевості ця тенденція проявлялася сильніше, ніж у місті. Це свідчило, з одного боку, про традиційно вищу релігійність селян, з іншого – проте, що в середині 20-х рр. соціалістичні перетворення торкнулись села менше, ніж міста.

Важливо, що сім'я в громаді – це не лише поєднання двох люблячих людей, а, перш за все, це створення ще одного елементу громади. «Тільки після вінчання в церкві шлюб вважається повноцінним. Природні відносини чоловіка і жінки, що вирішили створити нову сім'ю, віровчення розглядає як вияв волі Божої», свідчить про євангельських християн-баптистів України дослідниця С.Т. Машенко [29, с.27].

Висока включеність віруючого в життя громади не дає людині можливості зосередитись тільки на своїй родині. Для баптиста родина – це така собі «домашня» церква, де батько виконує роль наставника або пресвітера (якщо звернутися до структурних назв громади), мати – його помічниця, а старші діти – взірці для молодших. Така структура «домашньої» церкви виробляє відповідальність членів родини за свою християнську поведінку, бо вони є взірцем один для одного, а, як ми знаємо, діти набувають знання щодо відносин між людьми саме з прикладу батьків, і основні моральні цінності і засади, спосіб поведінки і життя людина виносить саме з родини. Баптистські родини мали бути прикладом для інших, особливо для невіруючих родин.

Можемо зробити висновок, що саме дотримання концепції «домашньої церкви» зробило основним шляхом поповнення баптистських громад – родину.

Важливим показником життєдіяльності та ресурсів потенційного росту і розвитку громад євангельських християн-баптистів є віковий склад громад.

Статистичні дані по Запорізькій округі [Див. табл. 4] засвідчують, що в громадах євангельських християн-баптистів в основному переважали віруючі вікових категорій: від 20 до 30 та від 30 до 40 років, тобто люди найбільш працездатного віку. Значний відсоток молоді означає, що громади мали досить потужний потенціал свого розвитку та встановлення тягlosti традицій.

Таблиця 4.

Віковий склад громад євангельських християн-баптистів Запорізької округи станом на 1924 р.

[укладено за: 22, арк.145, 121, 320, 386; 24, арк.3-5; 26, арк.56-60].

Вік	Назва громади											
	Скельська		Гуляйпільська		Федорівська		Оріхівська		Басанська		Богуславська	
	К-ть членів	%	К-ть членів	%	К-ть членів	%	К-ть членів	%	К-ть членів	%	К-ть членів	%
18-22	8	11,4	9	12	0	0	2	12,5	16	36,3	0	0
22-30	22	31,4	25	33,3	7	23,3	3	19	10	22,7	7	26
30-40	23	33	25	33,3	9	30	4	25	9	20,4	9	33,3
40-50	17	24,2	16	21,3	14	47	7	44	9	13,6	11	41

Але крім позитивного боку, значний відсоток молоді ніс у собі і певну небезпеку для громади. На сторінках свого видання баптисти висловлювали занепокоєння щодо духовного розвитку молоді, а відтак і щодо духовного стану громад: «Ми живемо в такий час, коли міцніє в людях, особливо в молодих серцях, заперечення божества. Подібний стан у духовному житті відбивається й на віруючій молоді... Християнська молодь перебуває під впливом антихристиянських поглядів і переконань. І з цієї сторони їй може загрозувати небезпека» [21, с.365-366].

Отже, великого значення набувало духовне виховання підростаючого покоління. Пересічні віруючі баптистських громад тільки в родинному колі могли познайомити дітей зі своєю вірою. Отримати духовні настанови діти євангельських християн-баптистів могли, відвідуючи молитовні зібрання. Але реалізація цієї практики була ускладнена позицією місцевих органів влади, які, переступаючи межі своїх повноважень, порушували права віруючих, не допускаючи дітей на духовні зібрання. З цього приводу до Всесоюзних та Центральних органів влади в Україні надходили скарги від євангельських християн-баптистів. Наприклад, у 1923 р. на Катеринославщині райвиконкоми через сільради заборонили присутність молоді на молитовних зібраннях, а в с. Ново-Василівка Мелітопольського повіту вимагали від пресвітера громади особисто слідкувати за тим, щоб особи молодше 18 років не потрапляли на зібрання [30, арк.192].

Створити християнські молодіжні організації в умовах все більш зростаючого тиску держави було практично неможливо. Єдиною організацією, що була створена за принципом радянських молодіжних товариств, до якої входили молоді євангельські християни-баптисти став в Запорізькій окрузі так званий «бапсомол», яким було охоплено 90% молоді Мелітопольського району [6, с.96]. Але життєздатність подібної організації, в якій намагалися поєднати нез'єднанне виявилась недовгою.

Таким чином, проблема визначення соціальної структури громад євангельських християн-баптистів набула особливої гостроти в 20-ті рр. через політизацію цього питання. В руслі розгортання класової боротьби основним аргументом влади, який «дозволяв» позбутися невдоволених або тих, хто не вписується в нове комуністичне суспільство, ставала належність до «соціально чужих». Отже, визначення соціального та майнового стану населення ставало першочерговим завданням.

У баптистських громадах переважали селяни, за майновим станом - середняки та бідні. Переживши революцію, голод, громадянську війну, вони продовжували працювати розвиваючи свої господарства, підтримуючи тих, хто мав у цьому потребу. Цілими родинами, кількома поколіннями приходили віруючі до громад, складаючи їх міцний кістяк. Старше покоління передавало свої духовні традиції молодшому забезпечуючи збереження віри. Гармонійна пропорція кількості чоловіків та жінок створювала основи для нормального розвитку громад.

Отже, соціальна структура баптистської громади 20-х рр. відповідала структурі тогочасного суспільства. Небезпечний міф про концентрацію в громадах євангельських християн-баптистів «експлуататорських прошарків» та «ворогів народу» став зручним інструментом маніпулювання суспільною свідомістю та надійним аргументом на користь репресивних заходів влади щодо баптистів на початку 30-х рр. XX ст.

Запропонована стаття не може дати вичерпні наукові узагальнення означеної проблеми. Велика кількість питань, серед яких визначення додаткових параметрів, за якими можна оцінити соціальну структуру громад, її порівняння на різних етапах історичного розвитку, вплив соціокультурних процесів тощо потребують подальшого дослідження, що відкриє нові грані соціальної історії та безпосередньо історії конфесії євангельських християн-баптистів на Україні.

Джерела та література

1. Клибанов А.И. Классовое лицо современного сектантства. – Л., 1928.
2. Кандидов Б.П. Религиозная контрреволюция 1918-1920 гг. и интервенция. – М., 1930.
3. Галактионов М. Классовый враг под сектантской личиной. – М., 1930.
4. Чудновцев М. Церковники и сектанты в борьбе против колхозов. – М., 1931.

5. Нестеровский К. Як колективізація нищить релігію. – Харків, 1930.
6. Калиничева З.В. Социальная сущность баптизма. 1917-1929. – Л., 1972.
7. Лялина Г.С. Новые тенденции в идеологии баптизма. – М., 1979.
8. Сітарчук Р.А. Про кількісне зростання членів українських протестантських конфесій у перше десятиріччя радянської влади // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький – Чернівці, 2000. – Вип. 10.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 213.
10. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). – Ф. Р.316. – Оп. 3. – Спр. 33.
11. ЦДАВО. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 986.
12. ДАЗО. – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 2.
13. ДАЗО. – Ф.316. – Оп. 3. – Спр. 4.
14. ЦДАВО. – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 254.
15. ЦДАВО. – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 1056.
16. Любашенко В.І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. – Львів, 1995.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1450.
18. Уласевич В. Сучасне сектантство. – Харків, 1925.
19. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1772.
20. Попов В.А. Запад учился демократии у протестантов // Независимая газета. – 2004. – 3 ноября.
21. Митрохин Л.Н. Баптизм: история и современность: Философско- социологические очерки. — СПб., 1997.
22. ДАЗО. – Ф. Р.316. – Оп. 3. – Спр. 9.
23. ДАЗО. – Ф. Р.316. – Оп. 3. – Спр. 14.
24. ДАЗО. – Ф. Р.316. – Оп. 3. – Спр. 16.
25. ДАЗО. – Ф. Р.316. – Оп. 3. – Спр. 33.
26. ДАЗО. – Ф. Р.316. – Оп. 3. – Спр. 50.
27. Кульчицкий С. Массовый террор как метод экспроприации селян-владельцев // Политический террор и терроризм в Украине. XIX-XX ст.: Исторические нарисы / НАН Украины; Институт истории Украины. – К., 2002.
28. Алехин А. О служении сестер Господу в церкви // Баптист Украины. – 1926. – № 2.
29. Машенко С.Т. Людина в баптистській громаді. – К., 1990.
30. ЦДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1388.

Summary

The article is devoted to the problem of social structure of societies of evangelic Christians-Baptists in 20-s of XX century. The author underlines that in soviet times the estimation of social structure of societies was the item of ideological speculations. On the archived materials of Zaporizhzhia neighborhood the author characterizes the social, property, sexual and age-old structure of societies, dethroning a myth about concentration of evangelic Christians-Baptists of «exploitative layers» and «enemies of people» in societies.

А. Є. Ігнатуша

УЧАСТЬ ЖІНОК В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОТЕСТАНТСЬКОМУ РУСІ 20-х рр. XX ст. ЗА МАТЕРІАЛАМИ УКРАЇНСЬКИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЖУРНАЛІВ

Жінки все активніше проявляють себе у суспільному житті в якості депутатів парламенту, політичних та громадських діячів. Суспільна активність жіноцтва все частіше потрапляє у центр уваги соціологів, політологів, істориків. Показником актуальності такої проблематики стало проведення у вересні 2004 р. у Львові I Міжнародної конференції «Український жіночий рух на зламі тисячоліть (XIX–XX ст.)».

Серед порушених наукових тем до сьогодні ще не набуло належного висвітлення питання щодо творчої участі жінок у релігійному житті. Воно має багато важливих аспектів: роль жінок в історії окремих конфесій, ставлення влади і суспільства до релігійної жінки, особливості жіночої релігійної психології в історичному висвітленні тощо. Однією з площин історичного розгляду є участь жінок у діяльності протестантських конфесій України 20-х рр. XX ст.

Спробуємо розглянути це питання крізь призму публікацій протестантських журналів трьох конфесій, які в жорстких умовах адміністративного тиску влади скористалися дозволом уряду мати повністю аполітичні засоби інформації та спромоглися протягом 1926–1928 рр. (п'ятидесятники – протягом лише 1928 р.) видавати власні друковані органи. Це були організації баптистів, християн євангельської віри (п'ятидесятників), адвентистів.